

додні та під час повстання 1863–1864 рр. проти царського уряду. Однак участь римо-католицького кліру в цих процесах була відчутно менш активною, аніж у подіях 1830–1831 рр., що було зумовлено жорсткою політикою російського самодержавства проти римо-католицької церкви, зокрема й на Правобережжі. Варто зауважити, що члени окремих польських таємних товариств, наприклад підпільної групи Київського військового училища, були під впливом атеїстичної та революційно-демократичної ідеології, що свідчило про певну їх радикалізацію.

1. Диплом История Польское восстание 1863 года и роль России : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://works.tarefer.ru/33/100937/index.html>

2. Марахов Г. И. Польское восстание 1863 года на Правобережной Украине / Марахов Г. И. — К. : Изд. Киевского университета, 1967. — 257 с.

3. Платонов О. Терновый венец России / Платонов О. — М. : Интербук, 1997. — Кн. 4. — Т. 1.

4. Ревуненков В. Г. Польское восстание 1863 года и европейская дипломатия / Ревуненков В. Г. — Л. : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1957. — 358 с.

5. Державний архів Львівської області (Далі — ДАЛО), ф. 350, оп. 2, спр. 1082, 175 арк.

6. ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 3396, 16 арк.

7. ДАЛО, ф. 350, оп. 1, спр. 3395, 6 арк.

8. Державний архів Рівненської області, ф. 379, оп. 2, спр. 39, 149 арк.

9. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (Далі — ЦДІАК України), ф. 442, оп. 813, спр. 426.

10. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 821, спр. 146; спр. 146 а.

11. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 822, спр. 222 а, 52 арк.

12. Крижанівський О. П. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3 кн. / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. — Кн. 3. — К. : Либідь, 1994. — 334 с.

Н. О. Гончарова

УДК: 94(477)

«ЕКАТЕРИНОСЛАВСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ДОБРОЧИННОСТІ ДВОРЯНСТВА

Статтю присвячено дослідженню джерельного потенціалу дореволюційних епархіальних періодичних видань.

Ключові слова: епархіальна періодика; офіційна частина; Катеринославська губ.; дворяни; пожертви.

Статья посвящена исследованию потенциала дореволюционных епархиальных периодических изданий как исторического источника. На основе анализа значительного массива фактических данных в «Екатеринославских

епархиальных ведомостях» освещаются основные формы благотворительности дворянского сословия в пользу церквей Екатеринославской губ.

Ключевые слова: епархиальная периодика; официальная часть; Екатеринославская губ.; дворяне; пожертвование.

The article studies the potential source of pre-revolutionary diocesan periodicals. On the basis of the substantial evidence in the array «Ekaterynoslav diocesan gazette» highlights the main forms of charitable activity aristocratic strata in the direction of the Church Katerynoslavsk's province. The methodology of this study is based on the general principles (historicity, objectivity, scientific), historical and scientific methods (historical-genetic, historical and typological, historical, comparative, chronological), which allowed the possibility of objectively reveal the diocesan publication as the source foundations for the study charitable activities nobility in the study region. Total for all «Diocesan Gazette» typical structure and enable meaningful conclusion about the universal nature of the diocesan periodicals as a source of noble history of philanthropy in different provinces of the Russian Empire in the late 19th — early 20th ct.

Keywords: eparchial periodicals; official part; Katerynoslavsk's province; noblemen; donation.

Після десятиліть ідеологізованого ставлення до церкви зростає науковий інтерес до її історичного досвіду. Паралельно з цим широка громадськість зацікавлюється відносинами між суспільством, церквою і державою. Слідом за загальною історією церкви різних періодів актуальності набувають теми з її регіонального життя.

В контексті вивчення регіональної історії церкви у різноманітних її проявах закономірним стає дослідницький інтерес до провінційної церковної преси. Епархіальні відомості, що існували майже в кожній губернії, сприймаються сьогодні як важливе історичне джерело. Окрім інформації про діяльність церкви епархіальні відомості містять історичні, краєзнавчі, етнографічні та громадсько-політичні дані. Безперечно, епархіальна періодика нарівні з губернською відіграла значну роль у формуванні соціокультурного простору на теренах Російської імперії. Саме тому її дослідження набуває в наш час неабиякої ваги.

Роль преси, зокрема епархіальної, як історичного джерела репрезентовано в значному пласті наукових робіт. Відзначимо серед них такі. Статтю К. Нетужилова присвячено розвитку місцевої преси російської православної церкви — «Епархиальных ведомостей» — у XIX — на початку XX ст. [5]. Джерелознавчий аналіз «Архангельских епархиальных ведомостей» зробив І. Верещагін [1]. Історико-краєзнавча спадщина не-

офіційної частини часопису «Волынские епархиальные ведомости» розглядається в науковій розвідці В. Лукашук [4].

Як джерело з історії формування санітарної культури в Томській губ. характеризує «Томские епархиальные ведомости» О. Караваєва [2]. І. Шемедюк доводить важливість видання «Волынские епархиальные ведомости» як друкованого органу Волинської єпархії в синодальний період [24].

В. Кочмар на основі «Епархиальных ведомостей» Кишинівської та Херсонської єпархій висвітлює церковно-релігійне життя Півдня України наприкінці XVIII — на початку XX ст. [3]. В. Саранча зосереджує увагу на ключових аспектах діяльності православної церкви на території Полтавської губ. під час Першої світової війни за матеріалами часопису «Полтавские епархиальные ведомости». Автор зробив акцент на добротності церкви та на організації допомоги біженцям [23].

Однак, попри розмаїття наукової літератури, недостатньо висвітленою кризь призму публікацій у дореволюційних єпархіальних виданнях залишається благодійність представників дворянської верстви в південноукраїнських губерніях. Мета статті — на основі аналізу єпархіального часопису «Екатеринославские епархиальные ведомости» визначити джерельний потенціал даного різновиду церковної періодики щодо напрямків та форм участі місцевих дворян у добротній підтримці церков губернії. Хронологічні рамки — друга половина XIX — початок XX ст.

Ідея створення особливий єпархіальної газети за прикладом губернської належала херсонському архієпископу Інокентію. Архієпископ Інокентій (Борисов) (1800–1857 рр.) — видатний богослов, церковний історик та археолог, дійсний член Російської Академії наук, котрий багато зробив для розвитку освіти та мав значний вплив на церковні справи свого часу. 1859 р. Синод визнав за корисне створення й поширення церковних видань у всіх єпархіях, адже це мало принести безсумнівні вигоди. Єпархіальні відомості скорочували консисторське бюрократичне листування, парафії набагато швидше отримували інформацію, а в єпархіального начальства з'являвся новий важіль пастирського впливу на паству.

В другій половині XIX ст. Російська православна церква почала видавати в 63 єпархіях, зокрема на території південноукраїнських губерній, єпархіальні відомості: в Херсонській єпархії з 1860 р., у Кишинівській — з 1867 р., у Таврійській — з 1869 р., у Катеринославській — з 1872 р.

Структура «Епархиальных ведомостей» була однаковою в усіх єпархіях. Журнал складався з офіційного та неофіційного відділів. Офіційний призначався для публікації імператорських маніфестів, указів, грамот і рескриптів щодо церковного управління та духовництва; розпоряджень та ухвал Св. Синоду, постанов єпархіального начальства; повідомлень про

переміщення, вакансії, нагороди та пожалування; витягів з річних звітів консисторії, семінарій та інших єпархіальних установ; відомостей щодо сум зборів на користь різних товариств тощо. Неофіційний розділ містив бесіди, проповіді, повчання та промови пастирів місцевої єпархії; уривки з повчальних творів, журнальних та газетних статей про православну віру, церкву, духовництво; життя святих, приурочені до їхніх пам'ятних дат і некрологи діячів церкви; історичні, біографічні, краєзнавчі та бібліографічні матеріали; описи діяльності парафій, окремих населених пунктів, монастирів, братств на території єпархії; єпархіальну статистику; повідомлення та оголошення тощо.

Як офіційний, так і неофіційний відділи часопису «Екатеринославские епархиальные ведомости» є невичерпним джерелом для вивчення історії, церковного і громадського життя, стану культури й освіти Катеринославської губ. та її окремих міст і сіл. Проте основні фактичні дані, пов'язані з добродійністю місцевих представників шляхетного стану, зосереджені в рубриках «Офіційного відділу». В результаті їх опрацювання отримано такі відомості. Дворяни Катеринославської губ., прагнучи допомогти храмам регіону, жертвували гроші, церковний інвентар, будівельні матеріали, цінні папери, речі та ін. Так, 1871 р. за духовним заповітом вдови штабс-капітана М. Потресової до Благовіщенської церкви с. Томаківки було пожертвовано дві ікони в кіоті та срібному обрамленні [6, с. 216]. 1876 р. до Покровської церкви с. Мануйлівки Новомосковського пов. дружина надвірного радника В. Куриліна офірувала священницьке облачення зі срібного глазету вартістю 135 руб. 65 коп. Значні пожертви на користь Покровської церкви в с. Карнаухівських-Хуторах Катеринославського пов. від землевласниці, вдови титулярного радника Є. Кравченкової надійшли 1876 р.: іконостас вартістю 2 тис. руб. і церковне начиння на суму 425 руб. 1877 р. вже згадана поміщиця Є. Кравченкова пожертвувала до Покровської церкви с. Карнаухівських-Хуторів новий дзвін вагою 57 пуд. і 3 фунти (1 тис. руб.), Євангеліє, корогву, часослов, воздухи, на престольне облачення [9, с. 291].

Нерідко представники дворянського стану Катеринославської губ. виділяли кошти кільком церковним закладам. Наприклад, дружина колезького асесора К. Волченецька заповіла гроші на користь 4 церков м. Таганрога: Соборної Успенської, Архистратіга Михаїла, Святителя Миколая та Цвинтарної [7, с. 356].

1876 р. землевласник Павлоградського пов., колезький секретар Я. Коростовцев пожертвував Державний безперервно-прибутковий білет на 1 тис. руб. з тим, щоб церковний причт с. Добровілля користувався відсотками з капіталу «вічно» [10, с. 360].

1877 р. Вознесенська церква с. Мар'їнського Бахмутського пов. отримала такі пожертви: від ротмістрші, землевласниці М. Жебуньової напрестольне оксамитове облачення для великого посту вартістю 25 руб., від дворянки Л. Жебуньової — катапетасму ціною 15 руб., від дворянки Н. Ковалевської — ризу з епітрахілем та поручами, два шовкових підризники, напрестольне шовкове облачення, шовкове покриття на столик під Євангеліє (на загальну суму 135 руб.) [10, с. 360–361]. 1901 р. підполковник О. Ізмайлов пожертвував ікону Божої матері в кіоті та срібній ризи Миколаївській церкві сел. Яковлівського Бахмутського пов. Колезький асесор І. Кошкін офірував Соборній Різдво-Богородичній церкві м. Ростова-на-Дону панікадило та інше церковне начиння на суму 2200 крб. [13, с. 125]. Дворянин О. Новохацький пожертвував до Захаріє-Єлисаветівської церкви м. Алферівки Верхньодніпровського пов. ікон та різноманітного церковного начиння на 1100 руб. [17, с. 373].

Посильний внесок у розвиток храмів регіону на початку ХХ ст. робили дворянин О. Філіппов, колезький реєстратор П. Хартахай, доктор О. Хартахай, дворянин Х. Хартахай (парафіяльна церква с. Чердакли Маріупольського пов.); унтер-офіцер Ф. Блоха (Олександрівська церква с. Ново-Олександрівки Новомосковського пов.); дворянин В. Шабашов (Покровська церква м. Бахмута) та ін. [13, с. 125–126; 14, с. 157].

1902 р. дворянин М. Плещеев подарував 4 стародавні ікони Преображенській церкві с. Петрова-Красносілля Слов'янського пов. [13, с. 124]. Свято-Духівська церква с. Ковпаківки Новомосковського пов. отримала в дар від дворянина М. Ільяшенка 2 металеві хоругви, а Благовіщенська церква м. Бахмута від інспектора народних училищ Бахмутського пов., статського радника П. Діомідова — Євангеліє та напрестольний хрест [18, с. 111; 19, с. 499]. Для забезпечення причту Свято-Духівської церкви с. Іванівки-Кох Павлоградського пов. дружина генерал-лейтенанта К. Мессарош офірувала Державний безперервно-дохідний квиток на капітал в 2 тис. руб. [17, с. 373].

В 1100 руб. оцінювалися священницьке та дияконське облачення, які пожертвував 1902 р. князь с. Щербатов до Олексіївської церкви с. Гарного Павлоградського пов. [14, с. 157]. А дворянка В. Павлова зі своїх коштів оплатила іконний живопис Хрестової церкви при архієрейському будинку, оцінений у 1000 руб. [16, с. 252].

1907 р. поміщик С. Білокрис передав у дар Свято-Троїцькій церкві с. Богодарівки Верхньодніпровського пов. 2 священницьких облачення і напрестольне покривало, а також сплатив за фарбування підлоги в храмі (загалом на 200 руб.). Того ж року дружина земського начальника А. Бурмейстер пожертвувала до Казанської церкви с. Олександрівки Верхньодні-

ровського пов. різьблений дубовий покров над плащаницею (вартістю 350 руб.) [20, с. 506–507]. Поміщик М. Глевихієнко передав у дар соборній Свято-Троїцькій церкві м. Бахмута кілька металевих підсвічників [22, с. 638].

Пожертви графа П. Гейдена, колезького асесора А. Ілленка, дворянина М. Ковалевського дали змогу швидше добудувати церковний будинок Катеринославського парафіяльного піклування [10, с. 361]. 1872 р. поміщику О. Ханикову було оголошено «подяку єпархіального керівництва» за зведення кам'яного будинку для сторожів при Петропавлівській церкві с. Павлівки [7, с. 351]. Надвірний радник М. Курилін 1877 р. передав 40 стовпчиків на облаштування церковної огорожі при Покровській церкві с. Мануйлівки [8, с. 206–207].

Завдяки тому, що дворянин Батюшков і генерал Озеров виділили кошти до с. Воскресенки, на початку ХХ ст. було облаштовано будинок для священника і причтові будівлі [17, с. 372–373]. Священницький будинок у с. Андріївці Верхньодніпровського пов. було зведено завдяки жертвам землевласників-дворян Бурлакова, Волчанського, Волчанської, Гротто-Слепиковського, Кошевського, Лисогорова, Петрова [11, с. 69]. Кам'яну огорожу навколо Архангело-Михайлівської церкви с. Камишевахи Олександрівського пов. було побудовано 1902 р. на кошти, які відпустив дворянин Д. Кирпотін [12, с. 91]. Дворянин В. Беккер 1902 р. виділив 500 руб. для облаштування кам'яного будинку для дякона та глинобитного — для сторожів при Іллінській церкві в с. Наталіївці Олександрівського пов. [11, с. 69]. 1907 р. дворянка Г. Волоцька пожертвувала 900 руб. на будівництво храму в с. Новоселівці Новомосковського пов., а також подарувала туди новий іконостас [21, с. 553].

Доволі частими були випадки, коли катеринославське дворянство жертвувало кошти на ремонт храмів. Наприклад, брати Соколови (Покровська церква с. Олександрівки Новомосковського пов.), К. Вістенгаузен (Стрітенська церква с. Добропілля Бахмутського пов.), К. Василенко (Покровська церква с. Новогригорівка Олександрівського пов.) та ін. [19, с. 498–499].

Дехто з дворян-добročинців не обмежувався поодинокими проявами допомоги. Вони ставали піклувальниками (старостами) церков. Землевласник Павлоградського пов., колезький секретар Я. Коростовцев з 1864 р. був церковним старостою Свято-Духівської церкви с. Добровілля [10, с. 360]. Піклувальну раду при Петропавлівській церкві с. Павлівки очолював поміщик О. Хаников [7, с. 351]. Надвірний радник М. Курилін був старостою Покровської церкви с. Мануйлівки [8, с. 206–207]. Статський радник О. Філевський головував у церковно-парафіяльному піклуванні Софійської церкви м. Нахичевані Ростовського округу [15, с. 176]. Старостою при Архангело-Михайлівській церкві с. Камишевахи Олександрівського

пов. був дворянин Д. Кирпотін [12, с. 91]. Підполковник генерального штабу О. Ізмайлов був церковним старостою і головою церковно-парафіяльного піклування Миколаївської церкви сел. Яковлівського Бахмутського пов. Справами соборної Різдно-Богородичної церкви м. Ростова-на-Дону як церковний староста опікувався колезький асесор І. Кошкін [13, с. 125]. Зазвичай представники шляхетного стану отримували подяку єпархіального начальства «за старанну і корисну службу в зазначеній посаді», «за ревну працю в благоприкрашенні храму».

Таким чином, «Екатеринославские епархиальные ведомости» як офіційний друкований орган єпархіального управління зосереджують інформацію про всі основні події в духовному відомстві Катеринославської губ.; урядові, синодальні та єпархіальні укази й розпорядження; повідомлення про зміни в службі, нагородження тощо. Їхня цінність підсилюється ще й тим, що автори спиралися на документальні джерела, які здебільшого не збереглися до нашого часу, а також на спогади різних осіб та особисті спостереження.

Публікації «Екатеринославских епархиальных ведомостей» охоплюють значний масив фактичних даних про добротність представників шляхетного стану, і, маючи вагомий інформаційний потенціал, можуть бути включені до основної джерельної бази з даної проблематики.

1. Верещагин И. Ф. «Архангельские епархиальные ведомости» как исторический источник / И. Ф. Верещагин // Материалы XII Ломоносовских научных чтений с международным участием молодых ученых, аспирантов и студентов «Психология и современный мир». — Архангельск, 2010 : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://history-nso.ucoz.ru/publ/materialy_xii_lomonosovskikh_chtenij_2010/11-1-2

2. Караваева Е. В. «Томские епархиальные ведомости» как источник по истории формирования санитарной культуры в Томской губернии / Е. В. Караваева // Макарьевские чтения: материалы VI Международной конференции / Отв. ред. В. Г. Бабин. — Горно-Алтайск : Б/и, 2007. — С. 95–107.

3. Кочмар В. С. Єпархіальні відомості як джерело вивчення православ'я півдня України / В. С. Кочмар // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — 2010. — Т. 15. — № 21. — С. 44–54.

4. Лукашук В. С. Часопис «Волынские епархиальные ведомости» як джерело вивчення проблем Волинського регіону другої половини ХІХ — початку ХХ ст. / В. С. Лукашук // Історія (збірка наукових праць): Збірник праць. — К., 2009. — 500 с. : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-202.html>

5. Нетужилов К. Е. Епархиальная периодическая печать в дореволюционной России / К. Е. Нетужилов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена: Общественные и гуманитарные науки. — 2006. — № 7 (21). — Ч. 1. — С. 174–182.

6. Отдел официальный // Екатеринославские епархиальные ведомости (далі — ЕЕВ). — 1872. — № 12.

7. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1872. — № 20.
8. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1877. — № 10.
9. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1877. — № 14.
10. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1877. — № 17.
11. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 5.
12. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 6.
13. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 8.
14. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 10.
15. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 11.
16. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 17.
17. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 26.
18. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 28.
19. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1902. — № 34.
20. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1907. — № 23.
21. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1907. — № 26.
22. Отдел официальный // ЕЕВ. — 1907. — № 31.
23. Саранча В. «Полтавские епархиальные ведомости» як джерело з історії церковного життя Полтавщини в період Першої світової війни / В. Саранча // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — 2010. — Т. 21. — С. 223–239.
24. Шемедюк І. «Волинські епархіальні відомості» як друкований орган Волинської єпархії у Синодальний період / І. Шемедюк // Дзвони Волині. — 2013. — № 9 (вересень). — С. 9.

Н. І. Паламарчук

УДК: 61(092)

ІЛЛЯ МЕЧНИКОВ — ЛАУРЕАТ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ, УРОДЖЕНЕЦЬ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано наукові здобутки, висвітлено життєвий шлях лауреата Нобелівської премії І. І. Мечникова.

Ключові слова: бактеріологія; імунолог; фізіолог; Нобелівська премія.

В статье проанализированы научные достижения, освещена жизнь лауреата Нобелевской премии И. И. Мечникова, который родился, учился и начинал творческий путь на украинской земле. Рассматривается значение научной и практической деятельности выдающегося ученого на мировом уровне.

Ключевые слова: бактериология; иммунолог; физиолог; Нобелевская премия.

The materials from encyclopedic guides, scientific and journalistic works and period issues, author highlights the life of the founders of evolutionary embryology, immunology and microbiology I. I. Mechnikov are analyzed. Winner of the